

KAKO SE JE GOSPODARSKI RAZVOJ SLOVENSКИH DEŽEL V DRUGI POLOVICI 19. STOLETJA ODRAZIL NA PRIMERU VRHNIKE IN DRUŽINE CANKAR?

I PRIHOD ŽELEZNICE

Po koncu revolucije 1848 je v Avstrijskem cesarstvu nastopilo obdobje novega absolutizma, za katerega je značilna liberalna gospodarska politika. Tako fevdalizma niso obnovili, pač pa so hitro izpeljali zemljiško odvezo in kmetijstvo odprli svobodnem trgu. Del te gospodarske politike so bila vlaganja v infrastrukturo – gradno železnic. Za naše dežele je bila izjemnega pomena gradnja železniške proge Dunaj – Trst. Gradnja te tako imenovane »južne železnice« je prek slovenskega ozemlja potekala v treh fazah:

- iz Gradca v Celje 1846,
- iz Celja v Ljubljano 1849,
- iz Ljubljane do Trsta 1857.

Z dograditvijo južne železnice so povezali Trst in slovenske dežele z najbolj razvitimi deli države.

II PROPADANJE KMETOV IN OBRTI

Kmetje so z zakonom o zemljiški odvezi leta 1848 postali lastniki zemlje, ki so jo obdelovali. Morali pa so nekdanjemu zemljiškemu gospodu plačevati odškodnino, pa tudi država je zahtevala vse večje davke.

Da bi dobili denar za pokrivanje stroškov in posodabljanje kmetij, so morali čim več prodati, a to je postalo vedno težje, saj so z železnico prihajali cenejši kmetijski izdelki iz tujih dežel. Podobno temu so ceneni industrijski izdelki izpodrivali tudi izdelke kmečke obrti.

Kmetje so se začeli zadolževati pri tedaj edinem viru denarja – vaških bogataših, ki pa so denar posojali po oderuških obrestih.

Zaradi prezadolženosti so morali prodati kmetijo in oditi trebuhom za kruhom v industrijska mesta.

V tekmovanju z industrijskimi izdelki so propadali tudi rokodelci in obrtniki. Na cestah, ob katerih je stekla železnica so propadli tudi prevozniki in gostilničarji. Delati pa je prenehala tudi vrsta fužin, ki niso več mogle tekmovati z modernimi železarnami.

III PRIMER VRHNIKE

Sedanja Vrhnika je nastala iz treh jeder: **Breg** ob Ljubljani in vzhodnem pobočju Svete Trojice, **Vas** ob južnem pobočju Sv. Trojice in **Hrib** na Hribskem potoku. Ta tri jedra so se združila šele po letu 1945.

Vrhnika je vse do izgraditve južne železnice ostala izrazito prehodni kraj. Mimo Vrhnike je tekla promet proti morju, ki se je vse od 18. stoletja povečeval. Ker je čolnarjenje in furmanstvo spodbujalo številne obrti, je bila potreba po obrtnikih velika, pa tudi oskrba popotnikov je številnim prebivalcem Vrhnike izboljševala prihodke – prodajalci konjske krme, usnjari, čevljari, kovači, priložnostni delavci, gostilničarji.

Na Bregu je bila uprava trga, njegovo prebivalstvo pa se je ukvarjalo s prevozništvom.

Vas je bila pretežno kmečka, vendar so tudi tamkajšnji prebivalci zaslužek dopolnjevali s čolnarjenjem in furmanstvom.

Zaradi velike potrebe po usnju, ki jo je narekovalo prevoznništvo, so ob Hribskem potoku nastale majhne usnjarne, saj je voda potoka zaradi mehкости bila primerna za obdelavo kož. V času največjega razcveta je tam delovalo kar devet usnjarnic, ki so za seboj potegnile tudi razvoj čevljarstva.

Od obrti je bilo pomembno tudi mlinarstvo. Po vodnih poteh so do Vrhnike vozili žito iz Ogrske, tu so ga v mlinih zmleli in prepeljali do naročnikov.

Ko je bila zgrajena cesarska cesta in potem še južna železnica, je propadlo prevoznništvo in brodarstvo, pa tudi kovaštvo, kolarstvo, strojarstvo in čevljarstvo. Nov zagon pa je dobilo žagarstvo, ki je edino znalo izrabiti železnico, saj je le ta bila hitrejši in cenejši način prevoza, v gozdovih okoli Vrhnike pa je bilo veliko lesa. Na Vrhniki je tedaj delovalo sedem žag, na Verdu petnajst pa tudi nekaj mlinov so priredili za rezanje lesa.

Predhodnica vrhniške lesne industrije je bila majhna žaga na Ljubiji v Verdu. S podjetnostjo je Fran Kotnik majhen obrat razširil v sodobno parketarno. Za parket je leta 1900 v Parizu na svetovni razstavi dobil Grand Prix.

Poleg lesne industrije se je moderniziralo tudi usnjarstvo in opekarstvo.

Ob Hribskem potoku je tudi konec 19. stoletja obratovalo več usnjarn. Ivan Tomšič pa je na mestu nekdanje žage zgradil usnjarno – predhodnico IUUV-a (Industrija usnja Vrhnika).

V Verdu sta Fran Kotnik in Ignacij Jelovšek imela vsak po eno opekarno, saj je bilo povpraševanje po kvalitetni barjanski glini in opekah iz nje veliko. Delavce so zaposlovali sezonsko.

Razmah gospodarstva je ponudil nekaj delovnih mest, a zanje nekdanji prelagalci in vozarji niso bili zadosti kvalificirani. Prihajali so tuji delavci.

Prepad med tisitmi, ki so imeli nič in bogatimi se je širil – bogatih hiš je bilo malo, »klanec siromakov« pa se je širil.

IV DRUŽINA CANKAR

Najpomembnejša osebnost tedanje Vrhnike je bil Fran Kotnik, veleposestnik in industrialec, a pomemben je bil tudi Jože Cankar, krojač in veliki ljubitelj knjig. Ta je leta 1876 ustanovil bralno društvo, ki se je razvilo v čitalnico. Čitalnica je najprej delovala v hotelu Pri črnem orlu, potem pa v Lenassijevi hiši na Stari cesti.

Slikovno gradivo v nadaljevanju prikazuje, kako so splošni gospodarski pogoji (pojav industrije in železniškega prometa) vplivali na družino majhnega obrtnika – krojača.